

FRAMTIDENS SVERIGE – ELLER GÅRDAGENS?

OLOF EHRENKRONA

De reformer som genomförts av fyrpartiregeringen har lagt grunden för en längre och mera stabil uppgång, när den väl infinner sig. Men detta är bara början av en nödvändig modernisering av institutionerna. Det främsta hotet mot Sveriges långsiktiga utveckling är att socialdemokraterna återkommer i regeringsställning. Ett sådant valresultat skulle ofelbart medföra skattehöjningar och att viktiga reformer återtas då de socialdemokratiska intressegrupperingarna slår vakt om sina maktpositioner.

Viljan till förändring lade grunden till den borgerliga valsegern 1991. Nästa höst, efter ett av de mest intensiva reformskedena i modern tid, ställs väljarna inför valet att fortsätta den process som inletts eller avbryta förnyelsen av Sverige. Kommer svaret att bli detsamma som för tre år sedan? Eller väljer man att göra halt med allt vad det riskerar att innebära av stagnation och fortsatta välfärdsluster.

Sverige under 1900-talet har varit landet med modernismen som överideologi. I förändringen sågs vägen mot ökat välstånd och i den sociala rörlighet som följde av förnyelsen fanns instrumentet för jämlikhet och rättvisa, två av våra mest omhuldade nationalbegrepp.

OLOF EHRENKRONA är planeringschef vid statsrådsberedningen.

Under de första efterkrigsdecennierna var detta en av de viktigaste grundvalarna för socialdemokratins värderingshegemoni. I det modernistiska förhållningssättet hos det svenska samhällets eliter hämtade socialdemokratin legitimiteten för sina reformer. Och i den vanlige svenskens förhoppningar om ökad levnadsstandard och nya möjligheter mobiliserades det folkliga stödet för samhällsomvandlingen.

Att denna entusiasm inför förändringar inte skulle vara evig var förutsebart. Förr eller senare måste reformkraven komma att riktas mot det samhälle som byggts efter socialdemokratiska ritningar. Och när detta väl inträffade skulle det vara mycket begärt av en trogen socialdemokrat att han skulle se på samhällsutvecklingen som något annat än en reträtt.

I socialdemokratins oerhörda domi-

nans under större delen av efterkrigstiden låg således också fröet till den motvilja mot förändringar som vi möter idag. Det är en motvilja karakteriserad dels av troheten i sig till samhällsingenjörernas sinnrika konstruktioner, dels av en mera obestämbar vilshenhet inför det bistra faktum att den gamla modellen inte längre klarar av vad som gett den en stor del av dess existensberättigande, nämligen att skapa välstånd.

Inte minst i det senare återfinns ett starkt argument för den borgerliga reformpolitiken. Nolltillväxtsamhället visade sig inte vara det Shangri La som många föreställde sig för tjugo år sedan. När vår förstelnade samhällsstruktur får sitt logiska utfall i en stagnerande och t o m negativ ekonomisk utveckling blir konsekvenserna av detta i form av växande arbetslöshet och ekonomisk otrygghet en obehaglig realitet. Att detta har lett till en större öppenhet hos medborgaren i gemen för en modernisering av Sverige råder det knappast något tvivel om.

Stagnation i stället för framsteg

Men paradoxalt nog ligger också det främsta hotet mot förnyelseprocessen i just denna insikt om att den gamla modellen blivit en modell för stagnation istället för en modell för framsteg.

Krisens art, en stagnation till följd av en stelbent samhällsstruktur och inte en

vanlig konjunkturedgång, aktualiserar nämligen en typ av reformer som utgör ett direkt hot mot den etablerade och i huvudsak socialdemokratiska maktbasen. I så måtto finns det tydliga paralleller mellan det svenska systemskiftets problem och utvecklingen i Östeuropa, även om den svenska dimensionen är en annan.

Men trots skillnaderna handlar det ändå i bägge fallen om att den existerande maktstrukturen blockerar framsteg och utgör ett hinder mot välståndsutvecklingen.

Det typiska för reaktionsmönstret hos politiska eliten som de socialdemokratiska nätverken är att förändringar som anses kunna tämja opinionen eller betraktas som nödvändiga för att undvika ett renodlat haveri motvilligt godtas, medan motståndet blir desto hårdare mot reformer som riskerar att gröpa ur den egna maktställningen.

Ett av de mer cyniska uttrycken för detta var vårens förhandlingar mellan fyrpartiregeringen och socialdemokraterna om a-kasseersättningen och egenavgifterna i arbetslöshetsförsäkringen, där socialdemokraterna hade möjligheten att "rädda" ersättningsnivån till de arbetslösa i utbyte mot högre premier för dem som hade arbete.

Socialdemokraterna valde emellertid att hålla nere egenavgifterna, vilket knappast kan ha haft något annat motiv än

omsorgen om fackets rekryteringsmöjligheter.

Den kompromisslösa inställningen mot förändringar i arbetsrätten är uttryck för samma sak. I valet mellan att ge företagen förutsättningar att anställa fler och att bevara fackets maktbas intakt väljer man det senare.

Häri ligger utan tvivel en viktig förklaring till att den socialdemokratiska omprövningen efter valnederlaget kom av sig precis som den gjorde efter valnederlaget 1976 och i regeringsställning under 1980-talet.

Inom socialdemokratien hävdar förnyelsevännerna däremot att förklaringen snarast skulle stå att finna i de höga opinionssiffrorna som invagat partiledningen i en falsk känsla av att valsegern ändå är säkrad.

Men detta är en alldeles för enkel förklaring som underskattar det institutionella motståndet mot varje större omprövning av de gamla positionerna.

Starka tröghetskrafter

Därmed är också sagt att föreställningen att en socialdemokratisk valseger inte behöver vara så farlig, eftersom partiet så fort valet är vunnet kommer att glömma vad man sa i valrörelsen och genomföra den omprövning som man inte vågade i oppositionsställning, är fel.

Tröghetskrafterna i parti och fackföreningsrörelse är långt starkare än så,

vilket erfarenheterna från 1980-talet visar. Den ekonomiska utvecklingen under 1980-talet har lärt oss mycket, bland annat att välfärdsstaten ingalunda varit ett reservat för obehagliga saker som finanskriser och arbetslöshet inte når. Men vi borde lära oss lika mycket av den politiska utvecklingen.

Socialdemokraterna hade unikt goda förutsättningar efter valsegern 1982 att genomföra de förändringar som Sverige hade behövt för att bryta den långsiktiga stagnationscykeln. Men motståndet i den egna rörelsen visade sig gång på gång för starkt. Endera sade den tvärt nej, som till besparingar i den offentliga utgifterna, eller också förhalades reformerna så länge – marginalskattesänkningen – att det inte längre fanns någon återvändo i utförsbacken.

De socialdemokratiska 80-talsregeringarna uppträdde ungefär som l'ancien régime i Frankrike. Denna genomförde under sina sista decennier en rad tekniskt eleganta reformer, inte minst inom vad som idag skulle ha kallats ekonomisk politik, men var samtidigt helt oförmögen att genomdriva den systematiska förnyelse av det franska samhället som skulle ha krävts för att kväva revolutionen i sin linda.

Utan alla jämförelser i övrigt är det lätt att se att också Sverige befinner sig i en situation där det krävs ett lika långsiktigt som systematiskt förändringsarbete

för att vi skall börja klättra uppåt i välståndsligan igen.

Modernisera institutionerna

Lindbeckkommissionens kanske största förtjänst var att den satte fingret på de institutionella villkoren för ekonomisk tillväxt. Den gav därmed också det rätta perspektivet på politikens roll; på ansvaret för det förgångnas missgrepp men också på villkoren för ökat välstånd.

Genom att peka på de institutionella förutsättningarnas betydelse formulerade man också den kanske svåraste utmaning som ett politiskt system kan ställas inför, nämligen att självmant förändra den maktstruktur i vars hägn de mäktiga har vunnit sin makt.

Den som i likhet med Lindbeckkommissionen lägger viss vikt vid arten av det reformarbete som förestår och inser att en modernisering av institutionerna inte kan ske utan att det får konsekvenser för hur politisk och facklig makt kan utövas i framtiden begriper också att socialdemokratin är långt sämre skickad än de borgerliga partierna att vrida utvecklingen rätt igen.

Sveriges framtid som välfärdsnation bestäms av vår benägenhet att ändra på en rad attityder och samhällsförhållanden. Det handlar om att kunna möta konkurrensen från omvärlden på ett plan där inga växelkursjusteringar hjälper. Vår konkurrenskraft som nation

bestäms av förmågan att utveckla vår kompetens och våra talanger, av vår moral när det gäller frånvaro från jobbet, svinn på arbetsplatserna, överutnyttjande eller fusk med bidragssystemen, av vår förmåga att arbeta mycket och effektivt och våra normer för hur vi värderar framgångsrika personer eller för den delen också dem som systematiskt sviker ansvaret för arbetet, familjen eller det allmänna.

Vår konkurrenskraft bestäms också av hur väl institutionerna fungerar; det politiska systemet, kapitalmarknaden, rättsväsendet, utbildningsväsendet och forskningen. Ett lands infrastruktur är inte bara järnvägar, flygplatser, teleledningar och vägar. Dit hör också alla de synliga och osynliga nätverk och institutioner som behövs för att kanalisera medborgarnas potential och skapa utrymme för deras skaparförmåga.

När Asea en gång bildades gällde frågan om etableringen skulle ske i Arboga eller Västerås. Idag skulle Wennström ha kunnat välja mellan i stort sett vilken stad som helst i världen för att lansera sin idé.

Om vi har högre skatter än omvärlden får vi finna oss i att endera ha lägre löner eller färre jobb än andra. Med en stelare arbetsmarknad än andra får vi finna oss i att ett visst antal investerare och driftiga företagare väljer bort Sverige när de satsar sina pengar och sin energi.

Sverige betalar ett pris för att hålla sig med världens högsta skatter, den mäktigaste fackföreningsrörelsen, de största offentliga utgifterna och ett regelverk på arbetsmarknaden som riskerar att leda till en gigantisk misshushållning med vårt humankapital.

Hur högt priset är kan säkert diskuteras, men de välfärdsförluster som ackumulerats under åren till följd av institutionella tillkortakommanden är gigantiska.

Bara början

Efter två år med fyrpartiregeringen befinner vi oss ännu bara i början av den nödvändiga omställningen. Det tog många decennier att lägga den institutionella grunden för den utveckling som gjorde att Sverige tillsammans med Japan kunde åtnjuta det snabbast växande välståndet mellan 1870 och 1970. Decenniers misskötsel av tillväxtens drivkrafter har gradvis fört oss allt längre ner i utförsbacken. Och det kommer att ta väl så lång tid att återta all den utvecklingskraft som gått förlorad.

Vår generations utmaning handlar således i grunden inte om Sverige skall förändras eller ej. Utan om vi är förmögna att driva utvecklingen dit vi vill i en process där det inte finns något mellanläge i valet mellan ökat eller minskat välstånd.

1990-talet måste bli företagandets årti-

onde i Sverige om vi skall lyckas med att klättra uppåt i den internationella välståndsligan. Det förutsätter ett samhällsklimat som stimulerar nyföretagande och investeringar i Sverige.

Ett sådant samhällsklimat förutsätter bland annat skatter och arbetsmarknads- lagar som underlättar förnyelsen och en lönebildning som svarar mot kraven i en modern och öppen ekonomi. I bägge dessa hänseenden har Sverige alltför betydelsefulla nackdelar i konkurrensen. Numera är visserligen den rena företagsbeskattningen den mest fördelaktiga i OECD-området, men världens högsta totala skattetryck ger ändå skatte- kilar som allvarligt snedvrider viktiga marknader, inte minst marknaden för privata tjänster.

Lönebildningen, som styrs av såväl det höga skattetrycket som av det rigida regelsystemet, utgör ett direkt hot mot förnyelsen av näringslivet. Nu hindras både företag och anställda att utnyttja sin potential och den nödvändiga omställningen tar endera onödigt lång tid eller omöjliggörs helt.

Minska politiseringen

Sänkta skatter kräver emellertid också sänkta utgifter och därmed en koncentration av det offentliga uppgifter till kärnområdena. En sådan utveckling är således liktydig med en minskad politisering av samhällslivet. Strukturer och

institutioner som utgör den offentliga sektorns maktbas utanför dessa områden måste avvecklas eller förses med andra uppgifter.

Detsamma gäller organisationerna på arbetsmarknaden. Arbetsgivare och anställda måste kunna sköta sina relationer direkt med varandra och nittioalets arbetsrätt således grundas på den kontraktsenliga relationen mellan företaget och den enskilde arbetstagaren.

Varje analys av den svenska strukturkrisen leder förr eller senare till den offentliga sektorns elephantiasis. Höga skatter och ännu högre offentliga utgifter med åtföljande underskott och växande skuldsättning är krisens främsta orsaker. Symptomen varierar med konjunkturerna men de underliggande problemen består och för att komma till rätta med dessa måste den offentliga sektorn krympa avsevärt.

Den avgörande frågan i valperspektiv blir därmed vilken regering som kan förväntas visa den största handlingskraften när det gäller att banta utgifterna och föra en skattepolitik som premierar arbete, sparande och investeringar, dvs kort sagt produktionen av varor och tjänster i det privata näringslivet.

Det är denna inriktning förändringsarbetet måste ha inte bara under nästa mandatperiod utan under hela 1990-talet. Allting kan inte åstadkommas på en gång och alla reformer kanske inte ger

den väntade utdelningen.

Men det finns flera tecken på att reformer av detta slag får betydande hävstångseffekter. De ändrade sjukersättningsreglerna har exempelvis gett både snabba och smått dramatiska resultat i form av minskad korttidsfrånvaro.

Den kraftiga ökningen av antalet friskolor visar också vad som händer när möjligheten uppstår att tillgodose en uppdämd efterfrågan på alternativ till de offentliga monopolerna.

Liberaliseringen inom etermediaområdet har också öppnat helt nya fält för privat företagsamhet, alldeles bortsett från de fördelar den ökade mångfalden erbjuder lyssnare och tittare.

Den oerhörda kraften i den ekonomiska nedgången i år och förra året skymmer ännu det positiva i de systemförändringar som redan genomförts. Men den som granskar fyrtiparegeringens reformer närmare ser redan viktiga resultat. Dessa kommer naturligtvis att märkas betydligt mera när den allmänna ekonomiska bilden ljusnar. Men framförallt – och det är det viktigaste – lägger dessa förändringar grunden för en längre och mera stabil uppgång, när den väl infinner sig.

Förutsättningen för att bryta den onda cirkeln av devalveringar, inflation, kostnadskriser, stagnation och nya devalveringar är nämligen att vi lyckas bygga ut produktionskapaciteten så den cykliska

spiralen för oss uppåt istället för nedåt i välståndstrappan.

Lyckas det politiska systemet mobilisera tillräcklig beslutskraft för att också i svåra tider fatta svåra beslut och bereda marken för en avgörande förändring av trenden i svensk ekonomi kan 1990-talet komma att betraktas som ett av de stora vändpunktsdecennierna i vår historia.

Möjligheterna är enorma för svenskt näringsliv med den utveckling som kan förutses i vårt östra närområde om inte reformpolitiken misslyckas helt. Ett svenskt EG-medlemskap kommer också att betyda en vitamininjektion, inte minst betydelsefull för våra institutioner.

Ingen skall underskatta den utmaning för företag och enskilda som det innebär att hålla takten i den internationella konkurrensen. Ytterst bestäms välståndsökningen av enskilda människors insatser i produktionen.

Men det imperativa uppdraget till riksdag och regering blir att skapa förutsättningar för att näringslivet skall växa. Den offentliga strukturomvandling som nu förestår blir ingalunda smärtfri med många impopulära beslut som måste fattas och som förutsätter en betydande pedagogisk talang för att skapa förståelse hos medborgarna för att det faktiskt finns ett samband mellan inrättandet av

biblioteksfilialer och utrymmet för nya företag att starta och små företag att bli större.

Fyrpartiregeringen har hittills överträffat de flestas förväntningar, när det gäller att driva fram de nödvändiga systemförändringarna. Men fortfarande återstår att genomföra stora och viktiga förändringar, inte minst inom välfärdspolitiken.

Det främsta hotet

Det främsta hotet mot Sveriges långsiktiga utveckling är att socialdemokraterna återkommer i regeringsställning. Ett sådant valresultat kommer ofelbart att resultera i en ny skattehöjningsoffensiv, att viktiga reformer återtogs och att andra processer går i stå till följd av de socialdemokratiska intressegrupperarnas instinktiva vilja att slå vakt om sina maktpositioner.

Socialdemokraterna har i decennier utmålats sina politiska motståndare som ett hot mot sysselsättning och välstånd. Vi vet nu av bitter erfarenhet vari detta hot verkligen bestod. Det är ett skäl så gott som något till att den sittande regeringen bör få tre år till på sig att modernisera Sverige och skapa bästa möjliga jordmån för arbete, tillväxt och företagande.